

Szegedi ponyva

A PONYVAIRODALOM kifejlődésére nem volt hazánkban hálásabb terület a nagy magyar Alföldnél. A hosszú török megszállás idején történt fosztogatásokra, kalandokra, csodás esetekre még a mult század fiai is élénken emlékeztek. Ezek, valamint a XVIII. században lezajlott, országszerte ismert szegedi boszorkánypörök, a mult század legendás hírű Rózsa Sándora és zsványainak rablókalandjai, Ráday gróf pandurjainak betyárüldözése, a szegedi vár hirhedt kazamatái, a szabadságharc alföldi csatatörténetei, mint kitünő témák, valósággal toll alá kínálkoztak.

Szeged, e pusztákban gazdag, mérhetetlen síkság kultúrközpontja, meg is ragadta a kínálkozó alkalmat. Írókban és nyomdákban sem volt hiány, különösen a XIX. század második felében. Alföldünk babonás népe meg különösen hálás közönségnek bizonyult. A nagy vásárnapokon csak fel kellett ütni a könyvessátort, vagy ki kellett teríteni a ponyvát, s a nép máris felvásárolta az önmagukat kínáló ponyvadarabokat. Kit ne érdekelték volna a betyárkalandok, Ráday kormánybiztos legújabb nyomozásai és az álmoskönyvek mindentudó jóslásai?

Az Alföld kultúrviszonyaihoz képest nem is tekinthetjük szégyennek a mult század szegedi ponyvatermését. A helybeli naptárakban megjelent kisebb lélekzetű kalandos elbeszéléseket nem számítva, az első szegedi nyomda felállítása óta 1900-ig eltelt pontosan egy évszázad alatt több mint félszáz ponyvatermék került ki a szegedi nyomdákból.

A helyi ponyvadarabok több mint egyharmada szerző nélkül jelent meg, kisebb részben pedig jól-rosszul sikerült fordításokat találunk köztük. Az is előfordult, hogy pár soros bevezetés után, ujságokban megjelent érdekesebb rémtörténeteket vagy törvényszéki drámákat szószerint közölnek az élelmes kiadók. E vékonyka füzetek mellett természetesen szép számmal akadnak könnyed elbeszélő stílusban írt alföldi vagy szegedi vonatkozású terjedelmesebb darabok is, amelyek egy részét inkább csak a bennük feldolgozott tárgykör miatt nevezzük irodalmi ponyvának.

Amíg a kisebb füzetek szerzői nem árulják el kilétüket, addig a terjedelmesebb könyvek írói vagy fordítói már igényesebbek s nevüket is forgalomba hozzák. Egyik-másik álnéven publikálja szerzeményét. Ilyen volt a rablókalandokat és szerelmi történeteket író *Rio*, családi nevén *Békefi Antal* szegedi újságíró és egy mocskolódő hangja miatt ponyvának tekintendő gúnyírat szerzője, *Brutus*, akinek családi nevét nem sikerült megállapítanunk. Itt kell megemlékeznünk a *Betyár* legendák névtelen szerzőjéről, *Tömörkény István*-ról és a valószínűleg írói gúnynevet viselő *Facsaró Ábrahám*ról is, aki egy istenkáromló ember disznóvá változásának történetét írta meg pár oldalas füzetecskéjében. Rajtuk kívül még közel húsz szegedi ponyvaíró neve ismeretes, de közülük a csendőrhöstettek éneke, *Köváry Ottó*, a vadászkalandok rajongója, *Lakatos Károly*, továbbá berei *Farkas András*, *Móricz Pál* és *Rényi Gyula* nevét érdemes csak feljegyeznünk. A franciából és angolból való fordítások olyan gyengék, hogy fordítóik nem érdemelnek említést. Legfeljebb, mint érdekességet jegyezzük meg, hogy elég gyakran ők sem tűntették fel nevüket, vagy csak annak kezdőbetűit írták ki.

Tárgykor tekintetében gazdag Szeged mult századi ponyvairodalma. Bátran kijelenthetjük, hogy más magyar vidékek is ide járhatnak volna anyagért. Mégis mintha a szegedi anyag bősége sem lett volna elegendő, idegen felé fordulnak ponyvaíróink. A már említett fordításokon kívül, külföldön, idegen hősökkel lejátszódó meseszerű históriák is napvilágot látnak a szegedi nyomdák betűi segítségével.

A tárgyban igen gazdag szegedi ponyvairodalom darabjai közül, mint időrendben is legkorábbiakról, a vallásos vagy jámbor ponyvatermékekről kell elsősorban megemlékeznünk. A XIX. század hetvenes éveitől a szórakoztató könyvek legnagyobb része a hitéletből meríti tárgyát, és a nagyrészt névtelen szerzők az olvasók erkölcsi oktatását tartják legfőbb céljuknak.

A Szeged város nyomdáiból kikerült vallásos tárgyú jámbor ponyvadarabokat három csoportba sorolhatjuk. Elsőbe azok tartoznak, amelyek tárgya egyáltalán nem érint világi eseményeket. Ilyen például egy vásárhelyi hazafi tollából 1825-ben megjelent *Halál tüköre* c. 26 oldalas füzetecske. A magát meg nem nevezett szerző *Farkas András*, aki *Kováts István* szatymazi királyi postamester végrendekezéseit beszéli el. A jámbor postamester végrendeletében hosszasan búcsúzkodik gyermekeitől, asszonyától, barátaitól, valamint Hódmezővásárhely és Szeged városok előljáróságától. Az együgyű szerző csak azért beszélteti oly kitaróan boldogtalan hősét, hogy erkölcsi prédikációit minél hosszabbra nyújtsa, s ezzel a nagyobb részt rossz versekben írt könyvecske lapjait szaporítsa. Lényegét különben írója soraival határozhatjuk meg legjobban:

„Ha ördögnek szántad ifjúság virágát,
Istennek ne kínáld vénczég aszszú ágát.”

Az egész fércmunka nem más, mint a földbe megtérő halandó elmélkedése és jámbor tanácsai a visszamaradottakhoz, melynek során egy marék bibliai mondás megfejtésével is töri magát a szerző.

A szegedi sajtó útján napvilágot látott jámbor ponyvák második csoportjába a *csodával magyarázható furcsa történeteket* tartalmazó füzetek tartoznak. Facsaró Ábrahám: *A legüjabb csoda vagy egy istenkáromló embernek disznóvá átváltoztatásának leírása* c. alexandrinba szedett 8 oldalas füzetecskéje a legérdekesebb. Álnévű szerzője rövidre fogott elbeszélését nagy hévvel, époszszerűen kezdi. Keményen kikel a korában elharapódzott istenkáromlók ellen, s mint intő példát állítja e bűnözők elé a disznóhízlalással meggazdagodott zsidó kocsmáros esetét.

Sok szép pénzt markolt már disznaiból ez a zsidó. Egyszer azonban dögvész sújtotta hizóállományát, de a helyett, hogy Istenhez folyamodott volna, káromló szavakkal fordult ellene, sőt a fegyverét a szőgről lekapta, s kétszer egymásután fellőtt az égre. Az Úr ezért őt disznóvá változtatta. Pofáján szőrök nőttek, beszéde rőfögésbe fulladt, szemeit állatiasan forgatta, szörnyű étvágyát a tengeri sem oltotta. Ilyenképpen lesz minden Istenkáromló ember az állathoz hasonlatos, vonja le kis történetéből a tanulságot Facsaró Ábrahám. aki minden bizonnyal visszataszító példája előadásával óhajtja kifacsarni a bűnös emberek lelkéből az istenkáromló szavakat.

Intelmeiben annyira elkalandozik, hogy a történet elmondása után, a tudományban való jártasságra inti olvasóit, a szülőket pedig gyermekeik iskolába járatására serkenti, mert különben nem láthatják meg a tudomány mennyei világát, nem ismerhetik meg az Ur irlgalmasságát.

Magát a történetet mindössze két oldalra szorította Facsaró. Könyve első és utolsó felében, több mint kétharmadában tehát, erkölcsi intelmeket intéz olvasóihoz. Erkölcsnevelő szándékával még a főseményt is agyoncsapja.

A jámborponyvák harmadik csoportjába azokat a darabokat soroljuk, melyek a *klerikus világ eseményeiből merítik tárgyukat*, de minden erkölcsjavító célzat nélkül valók. Egyik ilyen füzet, *A krakói apácza. Vagy: a 21 évig befalazva volt szerencsétlen nő* már nemcsak javító célzat nélküli, hanem egyenesen erkölcsromboló. A papság, szerzetesek és főként az apácarendek ellen izgat.

Főhőse Ubrik Borbála, akit szüzességi fogadalma megszegése miatt, ugyancsak nem angyal rendtársnői, egy olyan cellába zárnak, amely alatt bűzös kanális folyik. Kamrája ablakán át élelemből is csak annyit kap, hogy éhen ne haljon. Mire névtelen feljelentés alapján börtöne 21 év óta rozsdásodó lakatját felnyitják, már csak egy csonttá aszott mezítelen nőre akadnak, akinek testét undok férgek lepték el. — A történet végéhez a karmelita szüzekről, azok fogadalmáról, rövidke ismertetés van csatolva.

A füzet szerzője egyébként minden valószínűség szerint maga a kiadó, aki majdnem az egész történetet ujságból idézi. Hitelességét azonban csak egykorú lapokból tudnánk ellenőrizni. Még így is nehezen menne, mivel a következőképen kezdi mondanivalóját: „*A krakói törvényszékhez kedden j. hó 20-án egy, úgy látszik női kéz által irt levél érkezett, melyben...*” Hogy melyik év, melyik hónapjának 20-án, azt éppenúgy nem árulja el, mint saját kilétét a

szerző. A krakói apáca már a szó szorosabb értelmében vett igazi ponyva. Tulajdonképen jámbor ponyvának sem nevezhetjük joggal, mert nincs benne semmiféle erkölcsnevelő szándék.

A jámbor ponyvához a *meseszerű, vallásos ízű históriák* állnak legközelebb. Tárgyukat idegenből vesszük, de az is felderíthető, hogy nem egyebek gyöngé szabadfordításoknál. Írójuk, vagy fordítójuk fantáziája annyira túlcsapong bennük, hogy inkább a mesék közé sorolhatnánk őket. Kalandos tárgyuk és stílusuk pongyolasága azonban a ponyvatermékek közé utalja valamennyit. Főhőseik rendszerint istenfélő, vallásos lelkek, akik éppen hitükkel győzik le mesebeli ellenfeleiket, a nagyerejű mitológiai alakokat, sárkányokat és más szörnyetegeket.

E meseszerű ponyvafüzetek közül *Stilfrid és Bruntzvik története, vagy két krónika a csehek e királyairól*, amely nagy időközben bár, de két kiadást is megért, és Kónyi János: *Flórenc és Lion vitéznek és Marcebilla török hercegnőnek ritka szép története* c. gyöngé históriákat kell említenünk. Az első mindössze két, a másik azonban már hat ívre nyúló terjedelmesebb elbeszélés.

Stilfrid és Bruntzvik cseh királyok csodás élettörténetét, kalandos viaskodásait nagyon pongyolán, szinte gyerekes stílusban, még a külső nyomdatechnikai formákra sem ügyelve, bekezdések nélkül meséli el a névtelen író, vagy amint már említettük, valószínűleg csak egyszerű fordító. Mind a két király csupán azért indult el kényelmes családi fészkeből veszélyeket kereső útjára, hogy hírt és dicsőséget szerezzenek országuknak és hazatérve címerükbe iktathassák a sást meg az oroszlánt. Nem az erejük, hanem rendíthetetlen hitük adja kezükbe a győzelem pálmáját.

Kónyi János Octaviánus római császár két ikerfiának változatos kalandjait adja elő Flórenc és Lion vitézeiről szóló históriájában.

A császár szép hitvesének ikrei születnek. Az anyacsászárné, aki irigylili menyé fiatalságát és népszerűségét, azt bizonyíttatja feleséges fiának, hogy két gyermeke csak akkor lehet egyszerre egy anyának, ha annak urán és parancsolóján kívül szeretője is van. A császár azonban nem hiszi a mesét. Az álnok vénasszony cselhez folyamodik, s egyik hitvány bérence segítségével olyan helyzetbe hozza a gyermekeivel ágyában pihenő, mit sem sejtő ártatlan asszonyt, hogy a császár ikreivel együtt el akarja égetni feleségét. Az utolsó pillanatban mégis megkegyelmez, s a máglyahalál helyett számúzi mindhármukat. A száműzetésben elvesznek a fiúk, és a legfurcsább, de származásukhoz mindenkor méltó dolgok történnek velük. Hosszas és dicső küzdelmeik után anyjukkal együtt rájuk akad császári atyjuk, s valamennyien boldogok lesznek. Flórenc Marcebilla török hercegnővel kel egybe, akiért érdemes volt hősködni, Lion pedig Anglia trónjára kerül.

Egész rakás babonás szokásról olvashatunk *Lakatos Károly: Vadászhit* c. könyvében. Írója, aki maga is szenvedélyes puskaporfogyasztó volt, a magyar vadászbabonák és hiedelmek kultuszáról ír ebben a múlt század egyik legcsinosabb kiállítású szegedi ponyvatermékében. Megtudjuk, hogy a régi vadászok szemében a hir-

telen elébük tűnő vénasszony vagy pap, a kocsiúton átszaladó fekete macska, a fordított kötényben megjelenő szobalány, tizenharmadika vagy péntek kivétel nélkül rossz omen volt, s a garabonciás biztos közbelépését jelentette a vadászaton. A cigány meg a fiatal menyecske megjelenése vagy a vászoncelédekkel való közelebbi érintkezés viszont mindig szerencsét hozott. Az álomban látott nagy fekete állatokkal és a boszorkányok rontásaival szintén sokat bajlódott a régi vadász. Voltak olyan gonoszszemű emberek, akik egyetlen pillantásukkal örökre hasznavehetetlenné tették a vadászfegyvert. Más vénasszonyok pedig úgy megbabonázták azt, hogy akkor is talált, ha hátrafelé sütötték el. Az így ejtett vadnak azonban nem volt semmiféle belsősége.

Hosszasan időzik még Lakatos Károly a babonás vadász-szokásoknál, majd egy vele megesett kis történet elbeszélésével bizonyítja, hogy egyetlen balhiedelemnek sincs jelentősége. Ő maga is csupa rossz előjelekkel indult egyszer az Esterházy grófok vizslaversenyére, és ennek ellenére az összes díjakat az ő versenyebeli nyerték.

A mult századi Szeged valóságos melegágya volt a babonának. A szegedi nép, különösen a tanyavilágban, teljesen magára volt hagyva képzelődéseivel és meséivel, mivel az iskolákat nem valami szeretettel látogatta. A nép gyermekei közül írni-olvasni csak kevesen tudtak, s ezeknek sem volt egyéb szellemi táplálékuk, mint a szájról-szájra jutott mesék, mondák vagy legjobb esetben kalendáriumok, csiziók és álmoskönyvek.

Az utóbbiak felé különös mohósággal fordult Szeged babonás népe. Miért ne hitt volna az álmoskönyvek jóslásaiban, amikor felfogása szerint a babonák is beteljesednek. Az élelmes álomfejtők pedig megállás nélkül gyártották ostoba magyarázatoktól hemzsegő könyveiket. Ma már a legrimitivebb magyar ember is mosolyog az ilyenfajta álomfejtéseken, mint: „ablakból kinézni, kellemes — ablakot törni, szerencsétlenség — kincset lelni, jó — pofozni, méreg — spanyolfal, titok — palmaágot viselni, tisztesség — répát enni, haszontalan munka“, stb.

Az álmoskönyvek elején vagy végén utasítások igazították el a jámbor népfiaikat arra nézve, hogy micsoda álmokra tartson számokat az ember. De elmaradhatatlan volt a szerencsetáblázat és képes álmoskönyvecske is a mult század e remek kis ponyvatermékeiből. Ezekben találták fel, hogy az álmokban látottakat milyen számokkal lehet biztosan behelyettesíteni és a lottériában szerencsével megjátszani. Ha azután mégsem nyert az álmot kergető boldogtalan sorsjegy tulajdonos, bizonyosan *sűrű epéjű vagy nyálkás nedvességű* ember volt — amint az egyik ilyen álmoskönyv utasításában olvasuk — s így nem akkor álmodott, amikor az álmában látottak be is teljesedhettek volna.

A babonák és balvélekedések özönével elárasztott szegediek természetesen a *kísértetekben* is hittek. A szellemjárásról szóló rémregék leküzdése végett fordította le *Gaál Dániel*, Wagner Sámuel kirurgus *Kísértetek* c. könyvét. Huszonhárom csalfa szellem kísér-

tetjárását meséli el benne a szerző. Meséjét olyan ügyesen szövi, hogy már az olvasó is kezd a szellemjárásban hinni. A történet utolsó soraiban azonban váratlan fordulattal rámutat azokra a turpisságokra, (szellemek helyett szónokló hasbeszélő, elcserélt koporsó, stb.) amelyek a kísértetjárás hiedelmét keltették.

Sokat foglalkoztatta az alföldi hiszékeny népeknek képzeletét a széles kiterjedésű szegedi határ úttalan nagy pusztaságát, hepehupás halmai, erdeik és ingoványos tavait uraló *betyárvilág*. A lőköző csikóslegények bujdosó csordájából még a XVIII. század utolsó negyedében verődött össze Alföldünk zsványsserege, s egészen a XIX. század hetvenes éveig állandóan rettegésben tartotta a tanyák munkás népét. Mindent elkövetett ellenük a városi hatóság. Pandúraival szünet nélkül üldöztette őket, de a nehéz zsandárlovak nem tudtak versenyt futni a homokpusztákról pattant betyárlovakkal. Folyt a betyárhajsza, a német és cseh zsoldosok közül kikerült üldözők soraiból azonban egyre többen nem tértek vissza szállásaikra. Azonfölül az elnyomatás idején itt-ott nemzeti hőst is láttak a betyárban, akit ugyan barátának nem tekintett a nép, de mivel az elnyomók halálos ellenségét látta bennük, nem játszotta őket a hatóság kezére. Így történhetett meg, hogy az Alföldön hihetetlen mértékben elszaporodott a betyárok minden fajtája, s a múlt század közepén óriási szegyenbe hozták Magyarországot a világ előtt.

A betyárkirály *Rózsa Sándor* volt. Alakját legendás köd vette körül. A nép egyformán tartotta rossznak és jónak, zsványnak és szabadsághősnek, uzsorások, gazdagok nyomorítójának, de a szegények barátjának.

Móricz Zsigmond hiteles történeti adatokra támaszkodva festhette nemzetiszínűre ezt a *nagy parasztot*, ahogyan Rózsa Sándor magát előszeretettel nevezte. A magyar szabadságharcban valóban hősieen küzdött kétszáz lovasával. Már hadbavonulása előtt bünbocsánatot nyert egész bandája számára. Szabadságlevelüket a Honvédelmi Bizottmány hivatalos lapja, 1848. dec. 15-i számában meg is erősítette azzal a feltétellel, hogy a jövőben is erkölcsös magaviseletet kell tanúsítaniok. A szabadságharc leveretése után azonban ismét napirenden voltak a fosztogatások és gyilkosságok. Húsz éven át újból Rózsa Sándor és bandája nevétől visszhangzott az ország. Az amnesztia-levelben előirt jövőbeli erkölcsös életről tehát szó sem lehetett mindaddig, amíg a hetvenes évek elején meg nem jelent Szegeden gróf Ráday Gedeon királybiztos, s két főpribékje Laucsics és Klemm Jusztin segítségével, rendkívül eréllyel nem biztosította a rendet és a nyugalmat.

Kemény, tagadhatatlanul bizonyos középkori módszerekkel dolgozott a szegedi várban székelő királyi biztosság, de kesztyűs kézzel nem lehetett volna kiirtani Makó, Kecskemét, Félegyháza és Szeged mérhetetlen pusztáinak vérebeit. Szeged népe legendákat mesélt a szegedi vár belső életéről. El is terjedt róla országszerte: „Aki mögött egyszer bezáródik a szegedi vár kapuja, nehezen látja meg többé a felkelő Napot.” Hogy mi igaz mindebből, nem tudhatjuk. Ezekről csak akkor szerezhetnénk bizonyosságot, ha a Ráday-féle

híres királyi biztosság belügyminisztériumba fölvándorolt iratai valaha napfényre kerülnének. Akkor a régi szegedi vár falai fölött borongó homály egyszerre szétfoszlana, és ismeretessé válnának azok a titkos eszközök, amelyek segítségével az Alföld nyugalma, a közrend és biztonság helyreállítható volt a mult század utolsó negyedében.

Hogy milyen érdekes volt a szegedi betyárvilág, arra nézve a *Betyárlegendák*, melynek szerzőjét Kovács János teljes bizonyossággal Tömörkény Istvánban jelöli meg, továbbá az álnevű Rió, valóságos nevén Békefi Antal: *Betyárok*, valamint Rózsa Sándor leghíresebb haramia a szegedi várban c. betyártörténetek vetnek legélénkebb világot. Bemutatjuk még olvasóinknak a különböző *zsvány-típusokat*: a lóköto, járathamisító, házalo, vásáros, kocsin és lovon járó betyárokat. Egy, a mult században lejátszódott nagy betyárbűnper aktái alapján a zsványok rendkívül érdekes *gúnyszavait* is megtaláljuk bennük. Így tudjuk meg, hogy a haramiáknak mai értelemben vett tolvajnyelvük nem volt, hanem leleményes gúnyszavakkal helyettesítették azokat.

„Ha Salamon király nem köt pamukból téliinget, azt izeni neki a bakter, hogy púpot tesz a fejére a prezentir.”

Ez például a gúnyszavak ismerete mellett a következőképen értelmezendő:

„Ha Mandel Ábrahám (Salamon király) nem jól fizet a lopott holmikért Dékány Ferencnek (téliing) és Bibel Jánosnak (pamuk), akkor Tóth Rozál (bakter) híradással lesz erről a bandának. Török József (pupos) és Vig István (prezentir) már lesik, és be fogják ütni érte a fejét.”

A gúnyszavak kitalálásában határozottan tehetségesek voltak a betyárok. Az említett tárgyaláson 300 gúnynév vált ismertté, de közülük egy sem ismétlődik. Egyik-másik gúnyszó később ráragadt tulajdon emberére, annak hozzátartozójára, s családnévvé vált.

A gúnyszavak mellett különböző jeleket is használtak a betyárok. Egy-egy elfordított kútágas vagy a jegenye-nyár oldalán levő bicskahasítás olyan dolgokat adtak tudtára a bandatagoknak, amiket rajtuk kívül senki más nem ismert.

Legtöbbször azonban a nagy paraszt vagy másként Sándor bácsi viselt dolgairól mesélnek ezek a könnyed stílusban, az alföldiek szájaize szerint megírt rablótörténetek. A haramiavezér bátorságát, csavaros észjárását, féktelen természetét emelik ki legjobban. Ha Rózsa Sándor összehúzta a szemöldökét, nagy és nehéz események következtek a puszták életében. A néphit mégis azt tartotta róla, hogy fehérnépet, gyermeket sohasem ölt, s a szegényt sem bántotta ez a nagyerejű szilaj parasztember. Részletesen festi Tömörkény és Békefi a zsandárok betyárokkal való viaskodását is, akik leggyakrabban csak a lábuk nyomát üthetik a fűrg haramiáknak. Mikor végre mégis lakat alá kerül a banda, akkor sem gyávák. Kiszabaduláson törik a fejüket. Csizmapatkójukkal is neki buzdulnak a börtönfalaknak, de mindhiába, a szegedi vár nem enged. Ilyenkor az erdők,

sík puszták végtelen szabadsága már csak a mult szép emléke, s Rózsa Sándor Mariskáját is más ölelheti.

A Ráday-Laucsics-Klemm triász megjelenése lassan felgöngyölíti a betyárok kiterjedt bünszövetkezetét. Láncra kerülnek az orgazdák és betyárszeretők. Az Alföld betyárromantikája azonban még sokáig él a nép képzeletében.

A betyár ponyvák csoportjába soroljuk Rényi Gyula ügyes és fordultatos *Rinaldo Rinaldini*, a világhírű rablóvezér élete és csodás kalandjai c. darabját is. Meglepően sok hasonlatosság van ennek az olasz rablólovagnak és a mi Rózsa Sándorunknak viselt dolgaiban. Nemesszívű, szegénypártoló rablók mind a ketten. Egyiknek Ráday gróf, a másiknak a nápolyi Paganino az esküdt ellensége. Csak abban különböznek, hogy a mienknek börtön és bitó jutott osztályrészül, Rinaldó Rinaldini viszont vénségére a Lipari-szigetek királya lett.

A zsvány históriák mellett érdeklődéssel fordult Szeged és hatalmas vidéke a *pandúrok hőstettei felé*. Rádayt és zsandárfőnökeiket együtt emlegették Rózsa Sándor és bitangjai nevével. Úgy álltak ők egymással szemben, mint két ellenséges ország hadserege. Ha történetüket akarta valaki megírni, akkor az egyiket épúgy emlegetni kellett, mint a másikat.

A nagy paraszt birodalmát nehéz lett volna a királyi biztosságnak Klemm Jusztin nélkül megdöntenie. A daliás idők férfias, szép és vakmerő csendbiztosának nevezi őt *Békefi Antal: Egy vitéz csendőrtiszt, Klemm Jusztin* c. történetében. Mesés egyéni bátorságú, acélerejű, katonai talentumú ember volt, aki előbb a harctéren, majd a közbiztonság védelmében örökös harcban élt. Ha megsuhogott Klemm karikása a kisteleki határban, bizony félve húzták meg magukat kukoricásokban, bokrok alján és boglya-szállásaikon az útszéli betyárok. De mestere volt a vállatásnak is ez a bács megyei csodagyerek. Értette a módját, hogyan kell a betyárok asszonyaiban felébreszteni a féltékenységet. Ha ez sikerült, rávallottak volna még tulajdon apjukra is. Csakis ilyen alföldi legény vehette fel a harcot a betyárkirállyal. Nem értek itt semmit az osztrák és cseh pribékek, akiknek sarkukba énekelték az

„Elöttem a határ,

Utánam a zsandár

Hej, vesződik a német

Hogy utol nem érhet...”

gúnydalukat a betyárok.

A csendőrelet szelidebb lantosa *Kőváry Ottó* volt. A kemény ütközetek helyett inkább a kaszárnnyak belső világát vetíti olvasói elé. Könnyed elbeszélései tengelyében a portyázások során esett szerelmi kalandok állnak. A csendőr harcol, a csendőr szeret, de még szeretőjét is áristomba cipeli, ha a kegyetlen sors így hozza magával, mert esküjéről és becsületéről egy percre sem feledkezik meg. Általában a zsandárelet nagyszerűségét hangsúlyozza. El is hisszük ezt neki a mult század utolsó éveiben, amikor a betyárvilág régen a multé már.

A mozgalmas történeteket elbeszélő könyveket mindig szívesen fogadta a XIX. század igénytelen közönsége. A szabadságharc vitéz őrmesterei, huszárhonvédei és tűzmesterei sok érdekes kalandról, megtörtént esetről tudtak még a század végén. Ilyen szabadságharci történeteket fűzött koszorúba ifj. Móricz Pál, de a félszázad múlva előadottak történeti hűségét bizonyosan még a mult század emberei is kétségbe vonták. Mégis szerették őket. Ezt bizonyítja egy másik, emennél néhány évtizeddel előbb megjelent, hasonló tárgyú franciából fordított darab: *Garibaldi. Egy Garibaldi önkénytesnek kalandjai*. Az olasz szabadságharc katonájának igen változatos életét eleveníti meg benne ismeretlen írója, eléggé pongyola előadásban.

Szeged mult századi ponyvairódmában helyet kap a szerelem is. A szerelmi ponyva sorában *Kemechey Jenő: Magyar gentry-történetek* és *Keményy Ferdinánd: Humoristikai felolvasások* c. könyveket említjük. Az első élvezetes stílusban egy rakás könnyű szerelmi történetet mond el. Csalás, megnemértés, nők után való láz, szerelmi gyanakvás, elcsapott szobalányok és volt gazdájuk közt szövődött szerelmi viszony, a nőket garmadával fogyasztó gentri képezik a tárgyát. Afféle gyöngye Bocaccio Dekameronnak tekintethetnek.

A másikon a szerelemtől kedélyeskedik Keményy Ferdinánd. „A szerelem és házasság — szerinte — olyan édes testvérek, mint az álom és a halál. A szerelem édes, mint a betegnek az álom — s a betegségnek véget vet a halál, mint a szerelemnek a házasság, — és akkor vége az édes álomnak.” A továbbiakban a férfi és a női szívről, a jegyváltásról humorizál olcsó szellemeskedéssel és pongyola stílusban.

Érdekes, és a XIX. század liberális szellemére jellemző az a tizenhatodréti alakú piciny könyv, amely címlapján a *Csizió* szót viseli. 31 lapra terjedő gúnyverseiben nem kíméli a város egyetlen neves polgárát sem. A város vezetőit éppoly gúnyos pikantériával mardossa, mint a tanárokat, vagy a legismertebb iparosokat és kereskedőket. Szerzője természetesen ismeretlen.

Végül azokról a *gyilkosságokat tárgyaló* szegedi ponyvatermekről emlékezünk meg, amelyek egy-egy időre szintén megzavarták az Alföld szívének, Szeged városának nyugalma. Ilyen volt a hódmezővásárhelyi méregkeverők undorító bűnügye, amelyet *Négy asszony a bitófa alatt* c. füzetecske elrettentő példaként mutat be.

A század végén különben egymás után láttak napvilágot a legagyafurtabb módon elkövetett gyilkosságokat tárgyaló rövidke történetek, mint *Juhász István: Legújabb történet a szegedi csillagbörtön lakóiról* vagy *Temme* élvezhetetlenül zavaros bűnügyi elbeszélései.

Megemlékezhetnénk még a vőfélykönyvről, csodás dolgokat elbeszélő és búfeledtető történeteket tartalmazó könyvekről, a „*Pall Mall Gazette*” leányvásári leleplezéseiről és sok más szegedi ponyvatermekről, de ezek kulturtörténeti vonatkozása közel sem olyan érdekes Szegedre, mint az előbbieken ismertetett, legnagyobb részben helyi vonatkozású ponyvadaraboké.

A XIX. század szegedi ponyvairóit, amint azt már az előbbieken érintettük, a külföldi históriák is érdekelték. Legtöbbjük érdeklődési köre azonban alig terjedt túl Szeged és pusztáinak világán. Helyben topogásukat mégis szerencsésnek mondhatjuk, mert azt hagyták nekünk örökbe, ami maradéktalanul a sajátunk: Alföldünk mult századi mozgalmas magyar világát.

JEGYZET: Rátz György: Gróf Tankó Julisnak különös történetei, melyeket össze szedegetett Nagy Szent-Miklóson K. N. R. Gy. (8° 3 lev. 7: 196 l. — 1813. Grün Orbán). — Náthy (N.) József: F. A. Markernak gyilkosságért érdemlett büntetés előtt példás megtérése, és szomorú sóhajtása. (8° 7 l. — 1821. Grün Orbán). — Halál tüköre. Halál' tüköre melyben minden halandó meglátja képét, vagy ama halhatatlanok' országába e' siralom völgyéből el költözött nemes nemzetes vitézlő Hosszú Fályi Kováts István szatymazi királyi postamester' testamelom' levele. Irta egy vásárhelyi hazafi... (A meg nem nevezett szerző berei Farkas András.) — (8° 26 l. — 1823. Grün Orbán). — (Ugyanez u. o. 1825-ben is megjelent). — Wagner Samu: Kisértetek. Rövid történetek az igazság országából. Magyarra fordítva Gaál Dániel által. (16° 126 l. és 1 lev. — 1843. Grün János). — Csodálatos dolgok. Csodálatos dolgok, melyek legújabbban történtek Topolyán. Topolya 1856. Marusinetz Antal. (8° 4 lev. — 1856 Grün János). — Garibaldi. Egy Garibaldi önkénytes kalandjai. Franciából Sz... M... (A fordító teljes neve Szabó Mihály.) — (8° 146 l. — 1861. Burger Zsigmond). — Szegre a gonddal. Gyomorerősítő cseppek az aggodás és bú csömöre ellen. (32° 328 l. — 1866. Bába Imre). — Kónyi János: Flórenc és Lion vitézeknek és Marcebilla török hercegnőnek ritka szép története. (88° 92 l. — 1867. Burger Zsigmond). — Történetek. A jeruzsálemi templom kirablásának csoda története. (8° sztn. 4 l. — 1867. Burger Zsigmond). — Álmoskönyv. Álmoskönyv megjobbitott, mely ABC szerint a lotteriára mutató számokkal egybeszedve az éjjeli látásokat és jelentéseket megfejti. (8° 48 l. — 1868. Burger Zsigmond). — Facsaró Ábrahám: A legújabb csoda vagy istentkáromló embernek disznóvá átváltozásának leírása. (8° 8 l. — 1868. Bába Imre). — A krakói apácza. A krakói apácz. Vagy: a 21 évig befalazva volt szerencsétlen nő. (8° 8 l. — 1869. Bába Imre). — Rózsa Sándor. Rózsa Sándor leghíresebb haramia a szegedi várban. (8° sztn. 8 l. — 1872. Bába Imre). — Stilfrid és Bruntzvik. Stilfrid és Bruntzvik története, vagy két krónika a csehok e királyairól. (8° 32 l. — 1871. Burger Zsigmond). — Álmoskönyv. Legújabb egyiptomi álmoskönyv. (8° 48 l. — 1878. Traub). — Vetró Lőrincz: Alföldi vőfély-könyv. Irta Vetró Lőrincz. Nyélbe ütötte Tatar Péter. (12° 48 l. — 1878. Traub és Tsa.). — Álmoskönyv. Meg jobbitott álmoskönyve, mely ABC szerint a lotteriára mutató számokkal egybeszedve az éjjeli látásokat és jelenéseket megfejti. E mellett hozzátétezt a képes álmoskönyvecske is melyben előadatuk, micsoda számokat jelent az álcmban látott dolog, mely szerint kiki szerencsét próbálhat a lotteriában. (8° 42+10 sztn. l. — 1880. Burger Gusztáv). — Temme: A törvényszék drámái. Temme bűnügyi elbeszélései. Fordította Heng Ferencz (8° 398 l. és 7 kép. — 1883. Burger Gusztáv és Tsa.). — Szüzek a vásáron. (Az újkori babylonból.) A „Pall Mall Gazette” leleplezései. (8° 82 l. — 1885. Endrényi Testv.) — Sötét idők. Történetek a szegedvidéki rablóvilágból gróf Ráday korában. (8° 132 l. — 1887. Engel Adolf). — Csizio. Csizio a planeták járásáról. 1888. február 18. (16° 31 l. — 1888. Bába

Sándor). — Hevessi Jenő: Egy csomó altatószer. Elbeszélések innen-onnan. (8° — 1890. ny. n.). — Kemechey Jenő: Magyar gentry-történetek (8° 153. l. — 1891. Endrényi Testv.). — Rió: Egy vitéz csendőrtiszt. Klemm Jusztin. Irta Rio. (Az álnevű író Békefi Antal.) — (2. kiad. 8° 77 l. — 1893. Bába Sándor). — Kőváry Ottó: Csendőri hőstettek (8° 88 l. — 1896. Várnai Lajos). — Kőváry Ottó: Elbeszélések a csendőri életből. (8° 147 l. — 1897. Engel Lajos.). — Lakatos Károly: Vadászhit. (A magyar vadászbabonák és hiedelmek kultusa). (8° 9+146 l. — 1897. Engel Lajos). — Méregkeverők. Négy asszony a bitófa alatt. Ítélet a vásárhelyi méregkeverők ügyében. (Egy harmincz napos vég-tárgyalás.) — (8° 6 l. — 1897. ny. n.). — Betyár legendák. Az alföldi rablóvilág történetei. (8° 158 l. — 1898. Engel Lajos.). — Rió: Betyárok. Történetek az alföldi rablóvilágból gróf Ráday korában. (Az álnevű szerző Békefi Antal.) — (8° 192 l. — 1898. Gönci I. József). — (Ugyanez u. o. 1899.-ben), — Juhász József: Legújabb történet a szegedi csillagbörtön lakóiról. (8° 32 l. — 1898. Schulhof Károly). — Brutus: Sima Ferenc viselt dolgai. (8° 74 és 2 l. — 1899. Endrényi Imre). — Rényi Gyula dr.: Rinaldó Rinaldini a világhírű rablóvezér élete és csodás kalandjai. Újra átdolgozta Dr. Rényi Gyula. (8° 187 l. — 1899. Gönci I. József.). — Móricz Pál ifj.: 1848-49-iki szabadságharc csatatörténetek. (8° 156 l. — 1900. Gönczi I. József). — Farkas András (Hóldmezei Berei): A lóitanás. Másként ama sok próbákon forgott, és e' tündér világnak bus Tengerénn hányatott; sött egyszer még a' pokolba is utazott Bujdosó András' életének románnya. (8° sztn. 14, 10, és 112 l. — é. n. Grün Orbán). — Krónika. Két krónika Stilfrid és Buntzvik a' régi csehek' királyairól. (8° 22 l. nem teljes. — é. n. Grün Orbán). — História. História egy Argirus nevű király-firől, és egy tündér szűz leányról. (8° sztn. 32 l. — évn. Grün O. örök.). — Keményd Ferdinánd: Humoristikai felolvasások. Tartotta Keményd Ferdinánd. (8° 22 l. — é. n. Grün János.). — Anna asszony. Sz. Anna asszony, csudatévő keze. (12° 16 l. é. n. Burger Zsigmond). — Álmoskönyv. Legújabb egyiptomi álmoskönyv. (8° 38+10 sztn. l. — é. n. Traub B. és Tsa.). — Kiss Mihály: Bácskai és alföldi vőfénykönyv. (8° 34 l. — é. n. Engel Lajos).

TERJÉK LÁSZLÓ